Horváth Róbert

MIÉRT OLVASSUNK RÉGI KÖNYVEKET? (ELŐSZÓ HELYETT)

Friedrich Gundolf: *Költők és hősök.* Pécs, 2018, Varázsló Macska Kiadó, 5–20. o.

Friedrich Gundolf: *Költők és hősök.* Budapest, 2023, Caeta Könyvkiadó, 5–16. o.

Will Durant 1926-ban megjelent könyve, a *The Story of Philosophy,* mely a nyugati filozófia legnevesebb alakjairól és főbb nézeteikről szól személyes hangvételben, Magyarországon *A gondolat hősei* címmel jelent meg. Bármit is gondoljunk a műről és a cím fordításáról, annak a felfogásnak, mely nem csupán harcosokhoz-katonákhoz köti a hős alakját és magát a hősiességet, szerteágazó és mélybe nyúló gyökerei vannak.

A görögök az isteneiket is hősi jellemvonásokkal ruházták fel. Indiában a *dzsnyáni,* a bölcs a mai napig egyszersmind hős, hiszen – mint mondják – legyőzte a világot és saját érzékszervei uralmát maga felett. Számos kelta, római, germán, iráni, turáni és további mitológiai mozzanatban a bölcsesség szintén együttjár a hősiességgel. Több antik műveltségű klasszikus szerző ugyancsak adózott a hős nem pusztán történelmi-politikai felfogásának. Hosszú a sor Plutarkhosztól és Vergiliustól. Keresztény mártírokat és szenteket akkor is hősnek neveznek, ha nem voltak katonák. Giordano Brunótól (*De gli eroici furori,* 1585) vagy Cesare Della Rivierától (*Il mondo magico de gli heroi,* 1605) Thomas Carlyle-on át (*On Heroes, Hero-Worship, and The Heroic in History,* 1841) a jelen könyv szerzőjéig (Friedrich Gundolf: *Dichter und Helden,* 1921) jutunk. A folyamat nem szakadás nélküli, nem valódi láncolat, de – ahogy Julius Evola a hagyományt mint olyat értelmezte – egy pozitív értelemben vett „örvény", amely váratlan helyeken és időben felbukkan ugyanazon folyóáradatban.

A hősiesség, valamiképp, mégis szakadatlan: univerzális kvalitás. Amiként néhány némileg homályos indíttatású keresztény teológiai irányvonal ma a hétköznapok „munkás" szentjeiről beszél, hasonlóképpen szólhatnánk a mindennapok hőseiről, a „mindennapi" hősiességről. A heroikus magatartás annyira átitatja a történelem különböző szintjeit, mint a szent – ha nem is a legmagasabb szentségek értelmében, és ha felfedezésre is szorul. Egyébként a hét fő katolikus *sacramentum* mindegyikének hátterében szintén ott áll. Bármennyire viszolyogjanak kényelmes kortársaink a hős szótól, erények sokaságát áthatja. A hősiesség oly alapvető fontosságú, hogy nélküle alig létezne élet, szellemi élet pedig egyáltalán nem.

Gundolf itteni műve több mint százesztendős (az egyes fejezetek 1911-ben, '12-ben és '13-ban születtek). Miért olvassunk hát száz évnél régebbi könyveket a fent említett okon kívül?

Előbb néhány szó az olvasás fontosságáról.

Olvasni egy *normális emberi létmód,* sokkal normálisabb az úgynevezett életnél. Nem csak arról van szó, hogy dolgokat fejben megélünk. Miközben olvasunk, azonosulunk

is velük, azokként létezünk. Ez mindig így volt. Ráadásul a ma embere számára az olvasás *a megismerés első számú forrása:* senkire és semmilyen külső eseményre nem kell várnunk, szinte bármikor olvashatunk. A megismerés azzal jár együtt, amit a szerző Nagy Sándorhoz, Julius Caesarhoz és Napóleonhoz kapcsolt (ez utóbbi esetben talán tévedett): *az én kiteljesedésével.* A megismerés különféle létbirodalmak és az én egységét jelenti. Akár megfogalmazzuk ezt, akár nem, *ezért* olvasunk; *ez* megy végbe, valósul meg olvasás közben. Nem világi életünk vagy közönséges énünk vagyunk, hanem számos többlet, amivel ugyancsak azonosítjuk magunkat.

Nehéz megérteni és jól érteni az utóbbiakat olyan korban, amikor az egzisztenciális érdekeken túli érdeklődés annyira lecsökkent, mint manapság. Amikor az emberek zártak, s énjük annyira lehatárolt, következésképpen behatárolható, hogy megismerési kvalitásaik a nulla felé közelítenek (leszámítva a már említett egyéni érdekeket). A jelenlegi korszakban egy személyes ismerős facebookos idővonalának és ottani kedvenc könyveinek, zenéinek, filmjeinek stb. áttekintése, értelmezése is megismerési problémákba ütközik – ha ugyan felmerül ilyesmi (s nem teljes az érdeklődéshiány még ilyen szinten is). A „más" és a „másvalaki", kérem szépen, ma tényleg *egészen más.* Semmi közünk hozzá. Semmit, ami nem aktuális, nem kell megnézni, meghallgatni, elolvasni, s főképp megfontolni, hiszen annyi minden létezik, ami közül csak az én legszűkebb, legegyénibb érdekeit kiszolgálókhoz van valami közöm. Ilyen helyzetben magától értetődően erősen lecsökken olyasminek az esélye, hogy az emberek írásos életművek sokaságát ténylegesen megismerjék. Arról pedig még kevésbé álmodhatunk, hogy szerzői levelezések értelmezésével, könyvtáruk vizsgálatával, kiértékelésével foglalkozzanak. Olyasmivel, hogy mit és miért írt ez és az a személy, hogy milyen könyveket gyűjtött, s olvasott valóban, hogy milyen sorokat húzott alá, és milyen gondolatok foglalkoztatták, és hogy – főként – mit valósított meg azokból a saját életében. Manapság minden és mindenki *annyira más,* következésként oly nagy az érdektelenség, az érdeklődés hiánya, hogy az ilyesmi már a filológiai extrémitás vagy luxus kategóriájába tartozik, s rövid időn belül majdnem teljesen el fog tűnni. Ott járunk, hogy sokszor már egy *email*t – tudjuk, mit jelent egy kézzel írt levélhez képest – sem tudnak rendesen, a maga szituációjában, szándékai és kontextusai szerint értelmezni. Röviden: az én egyre kisebb, szűkebb. Képtelen különböző birodalmakra kiterjedni. Pedig az olvasás minden korban *a meditáció támasztéká*t képezte.

De térjünk a régi könyvek olvasásának fontosságára (anélkül, hogy mást kizárnánk vagy alulértékelnénk).

A nyelv egyszerűsödése – amit bőven van alkalmunk tapasztalni internetes írásokban, televíziós nyilatkozatokban, *chat*ekben, *sms*ekben és egyéb üzenetekben –, mondhatni, természetes folyamat. Komoly probléma azonban, hogy a nyelv szimplifikálódása a gondolkozás leegyszerűsödésével jár. A nyelvi egyszerűség felé mutató késztetéseink nyomán *sematikussá válik a gondolkozásmódunk.* Túlságosan kötődünk a világi élet témáihoz; érvelésünk nincs, vagy gyenge, de semmiképpen nem gondosan és szépen kidolgozott; s főként nem önálló a gondolkozásunk. E ponton tárulhat fel a régebbi könyvek jelentősége: összetett és igényes megfogalmazásmódjuk,

nyelvezetük, a mondatok szerkezete, az árnyalatok és az apró részletek, sok esetben megfejtést kívánó kis rejtélyek a szerzők szándéka és tudatossága vonatkozásában. Ellentétét képezik a kortárs írások tőmondatainak, jópofáskodásainak, önállótlan sematizmusainak, valamint a tudományosnak kikiáltott bizonyítás- és megfeleléskényszereknek.

Ami a lényeg – túl a múltbéli stílus érdekességein –, hogy a régebbi könyvek kevésbé sematikus gondolkozásra nevelhetnek bennünket. A gondolkozásmód leegyszerűsödésénél a retorikus, művi és dagályos, „barokkos" szövegek is jobbak. Megismerésük segítséget nyújt az én beszűkültségének és korlátoltságának felszámolásához.

Azon kívül, hogy az olvasás normális emberi létmódot képvisel, és személyes érdeklődést, vagyis kisugárzó odafordulást követel, és hogy meditáció támasztéka lehet: mindannak tárházát nyújtja, amit a saját életünkben megvalósíthatunk. Olvasni, jegyzetelni, majd pedig emlékezve felidézni – így emelhető ki a könyvekből mindaz, ami tényleges mérték, követendő példa és alapelv számunkra.

Persze, ma már avítt dolognak számít elveket keresni és alapelvekkel rendelkezni, mindkettő *„túlságosan ideologikus"*, s mint mondják, anakronisztikus követni bármit, ami régi (mintha az idő abszolút és szabad nézőpontot jelentene).

A könyvek olvasása viszont így működik normális módon, ilyesmi a végső rendeltetése (lásd a fentieket), nem pedig hogy holt, soha maguktól életre nem kelő információkat gyűjtsünk össze, vagy élményekre tegyünk szert, melyek többségére már most sem emlékszünk.

A nem igazán informatív, gyakran elavult vagy téves információkat tartalmazó régi könyvek – túl azon, hogy megfogalmazásuk igényes – odaszentelődésre és nem-sematikus gondolkozásra nevelnek, szépen megfogalmazott, igazabb és eleven gondolkozásra.

A *Költők és hősök* talán a leginkább kidolgozott elméleti mű, amit a hősök és a hősiesség kiterjesztett értelméről írtak a reneszánsz legvége és a huszadik század közepe között. Gundolf számára *hősök* a következő költők: Hölderlin, Dante, Shakespeare, Goethe és Stefan George. (Dante és Shakespeare már Carlyle számára hős volt.)

A hősök három formáját a következő klasszifikációban, tipológiában állítja fel: a tulajdonképpeni – politikai-harcosi – hős; a profetikus – nyelvteremtő és vallásalapító – hős; végül az utóbbihoz hasonló, jövőbe látó, szellemi költő. *„Így jön létre a halhatatlanok mítosza, legyen megragadható akár a jelen szó-teljességeiként Dante, Shakespeare és Goethe nevekben, akár közvetett tett-teljességekként Alexandroszban, Caesarban és Napóleonban, s lét, szenvedés és tanítás áthagyományozott képeiként Buddhában, Krisztusban és Mohamedben."*

A mai szakfilozófusok természetesen nem tekintik filozófiainak Gundolf ilyetén rövid és indirekt definícióit, ahogyan filozófiai műnek sem a *Költők és hősök*et. Ha

figyelemmel, belegondolva vizsgáljuk, mindazonáltal pontos és grandiózus, amit ír. Egy-két bekezdésben pontosabban, lényeglátóbb módon és szebben összegzi Dante, Shakespeare vagy Goethe munkásságát, mint irodalomtörténészek számos kötetben, akik a szakbarbár filozófusokkal együtt borzadoznak a *„hőskultusz"* kifejezés igenlő – sőt hitet és vallást követelő – használatán. Számukra minden kultusz csakis szörnyű, a hőskultusz pedig *„ideologikus"*. Mintha minden világnézet azonos értékű lenne, mintha minden ideológiát rossz szándékkal komponáltak volna, s a legnagyobb baj az lenne, hogy valaki tartja magát egy (adott esetben nem akárhogy) kidolgozott ideológiához. Minden világnézet „ördögi" – e gondolat képviselői mára csaknem mindent dominálnak, ami jelenleg a világban és az időben elméleti szinten lehetséges. Az *„ideológia mentességet"* vallják, ám olyan hangnemben, háttér- és felhanggal, hogy észre nem vett módon maguk is tényleges ideológiát csinálnak: *az ideológiamentesség ideológiáját* – a mind közül leginkább kidolgozatlan, legsematikusabb, szinte érvelés nélküli, elkendőzötten zsigeri és legócskább *ideológiát.*

Gundolffal viszont melléfognak. Szerzőnk ugyanis – minden „fasizmussal" vagy prenácizmussal kapcsolatos vád ellenére – nem szerette a sémákat és nem modern módon irtózott az ideológiáktól. Ez teljesen nyilvánvaló jelen műve és a többi könyve alapján is. Oly fontos szempont volt számára a költészet, de legalább az irodalmi igényesség, ami nem tette lehetővé neki a durva és sarkos, dialektikus és didaktikus állásfoglalásokat.

Friedrich Leopold Gundelfinger/Gundolf (1880–1931) itteni könyve, minden modern filozófiai értékítéleten messze túl, olyan gondolatiságot képvisel, melyet személyes intuíciókon alapuló *„költői filozófiának"* nevezhetnénk. A költői jelző nehezen értelmezhető a gondolati alapkarakterű filozófia esetében, mindazonáltal itt egy prózabeli lírai igényesség meglétét jelenti, azt, hogy hangja és mondandója hiteles, nem pedig világnézeti és ideologikus: a megtapasztaltságot és bizonyos tekintetben a megfontoltságot képviseli. Ez az inspirált „költői filozófia" – a modern angolszász analitikus filozófia legnagyobb bánatára, de a kontinentális filozófia szomorúságára is – valami filozófiailag nehezen behatárolhatót és szerteágazót hozott létre. Ilyesmit képviselt még Leopold Ziegler, Rudolf Pannwitz, Rudolf Kassner, Othmar Spann, Walter Heinrich és a *Zeitschrift für Ganzheitsforschung* (Bécs) néhány szerzője, természetesen a *George-Kreis* tagjai mellett, ahova a maga idejében Gundolf tartozott. Azonban bizonyos értelemben már Kant, Hegel, sőt Fichte nyelvezete ilyen, Schellingéről nem is beszélve.

A *deutscher Geist* ama tudatosításairól lehet szó, hogy a közhellyé váltan precíz, rendszerező és rendszerető német szellem, mielőtt létre hozta volna a kanti vagy a hegeli filozófiát – vagyis jóval a Volkswagen és a Mercedes előtt –, egy epikus-lírai jelleggel rendelkezett a maga archaikus mélységeiben, nem csak gondolatival. Arról a felismerésről, hogy az indogermán szellem nem csupán elméleti, hanem bensőséges kapcsolatban áll a költészettel. A személyes intuíciókon alapuló és költői értékekkel bíró filozófia, ha nem is rendelkezik olyan szépirodalmi értékekkel, mint egy vers vagy

egy próza, filozófiai síkon mégis valami ilyesmit *is,* valami irodalmit képvisel. És *ilyen* Gundolf nyelvezete.

A nem sematikus fogalmazás- és gondolkozásmód példáiként nézzük meg a következő mondatokat. Az első: *„minden élő mozgalom kötelessége, hogy hőseit ébren tartsa a jelenében, a saját létébe ültesse át, és a tőlük kapott, belőlük sugárzó ragyogást új képződménnyé alakítsa. Emellett – máshogy nem is lehetséges – maguk is döntéseket hoznak és formát öltenek, lényegükből teremtik a mintaképeket, szükségleteikből és munkálkodásuk számára."* Kiemelnénk a *„lényegükből teremtik a mintaképeket, szükségleteikből és munkálkodásuk számára"* befejezést. A *„munkálkodásuk számára"* túlbonyolításnak tűnik, de fontos gondolati tartalmat közöl, és nyelvi-irodalmi szempontból is éppen megfelelő. Másik példa: *„Kiváltképp puha és beszédes hiúság, mellyel az énecske rejtegetve dédelgeti paradoxonjait és kedvteléseit, szegletecskéit és furcsaságait, cikornyáit és elhajlásait, a banálistól való rettegését, miközben összetéveszti azokat az egyszerűvel. Az egyszerű nagyságot, a kikerülhetetlenül lényegit is kedvteléssé alacsonyították"*. Ugye kifejező gondolati-filozófiai állásfoglalás ez, az irodalmi-esztétikai állásponton túl, amely ugyanakkor szép? Harmadik példa: *„ezért szenteljük magunkat a közép embereinek. Az sem rémít el, hogy egyúttal híresek. Amennyire kevéssé értünk egyet a többséggel, oly kevéssé riadunk vissza attól, hogy alávessük magunkat a valódi szellemi erőnek, s a tömegek felett erőt gyakorolni, százszoros fokozatban és áttételben, a nagysághoz tartozik, melyet nem csorbít a szándék és a tartás exkluzivitása sem."*

Gundolf nemcsak a George-kör tagja volt, hanem a heidelbergi egyetem germanisztika professzora. Nem társadalmilag, inkább filozófiailag és irodalmilag lángoló szerző. Ezt azok kedvéért írjuk, akik nem látván gondolkozásbeli és nyelvi igényeit, kizárólag politikai jelentést adnának az utóbbi idézetnek. Mindegy, hogy amit a hőseiről mond, nekik tulajdonít, olykor túlzás: a lényeg, hogy olyasmit tár fel velük kapcsolatban, ami nemes és egynéhány ember számára bármikor megvalósítható. Vannak részek a könyvben, melyeket gyorsan, lendületesen kell olvasnunk, mert nem tartoznak lényegi mondandójához, inkább a gondolkozási intenzitást biztosítják.

Ami a címadó második fejezetben *az „isteni ember" és az Istennel való egyesülésre már csak törekvő ember* közötti különbség tekintetében elhangzik, Hamvas Bélát teljesen lenyűgözte az 1930-as években. Egy hamvasi értelemben is kultikus könyvet tarthatunk a kezünkben. Mára, számunkra, minden tiszteletünk mellett mindazonáltal teljesen bizonyos, hogy a leginkább spirituális nietzschei vagy a George-körbeli tanítások sem beavatási érvényűek.

Gundolf könyve több tekintetben a múlt és a jelen viszonyáról szól. Elterjedt dolog a jelen ellentéteként, sőt ellenségeként felfogni a múltat. Ehhez társul a nézet, miszerint a jövő kapuja egyedül a jelen, vagyis a múlthoz való vonzódásainknak semmilyen szerepe nem lenne abban, hogy milyen lesz a jövő. A *Költők és hősök* egyik nagy gondolati érdeme, hogy nagyon kiegyensúlyozott a múlt és a jelen érvényéről folytatható vita tekintetében.

A szerző szerint a formaadásnak vagy alak/arculatteremtésnek a jelen *és* a múlt is a részét képezi, mint Hölderlin esetében, aki szinte újrateremtette a görögséget. Azt írja: *„akiknek nincsenek elődeik, nincs élő múltjuk: nincs jelenük s jövőjük sem. Aki csupán mai, az mindig tegnapi."* Ugyanekkor tagadja a *„relikviakultuszt"*, amennyiben a múlt *„holt"*, *„törmelék, legjobb esetben is csak trágya vagy malter."* *„Nincs múlt, csupán az örökkévalóság különböző valóságfokozatai"*. *„(...) nincs szó a múlt újjáépítéséről"*.

Ezek a gondolatok valószínűleg szimpatikusak és kedveznek a Kiadónak, mely előszeretettel adja ki a német konzervatív forradalom képviselőinek műveit, amilyen például Ernst Jünger.

Szerzőnk viszont azt is hangsúlyozza: az ősök és a múlt kultiválásának értelme, hogy bennünk *élnek,* mintegy miattunk vannak. Az összes régi szerző és birodalom, melyek felé a figyelmünket komolyan fordítjuk, önmagunkból következnek.